

УДК 155.9

Ю.В. Котляр,
кандидат психологічних наук

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПІДРОЗДІЛАХ ПОЛІЦІЇ

Стаття присвячена актуальним питанням службової підготовки працівників поліції в аспекті психологічної готовності до виконання професійної діяльності; висвітлені як теоретичні, так і суто практичні аспекти. З урахуванням значущості предмету розгляду особлива увага приділена одному з пріоритетних напрямів підготовки кадрового складу, а саме – зміцненню командної взаємодії та сумісності підрозділів Національної поліції. Розглянуто один із теоретико-методологічних підходів до формування групової згуртованості, визначено методики для оцінювання індивідуально-типологічних та особистісних якостей працівників поліції в аспекті групової взаємодії, а також наведено, як приклад, практичні вправи, що дозволяють формувати у працівників поліції навички командної взаємодії в процесі професійної підготовки.

Ключові слова: командна взаємодія, психологічний тренінг, тренінгова вправа, тимблдинг.

Статья посвящена актуальным вопросам служебной подготовки сотрудников полиции в аспекте психологической готовности к выполнению профессиональной деятельности; освещены как теоретические, так и сугубо практические аспекты. С учетом значимости предмета рассмотрения особое внимание уделено одному из приоритетных направлений подготовки кадрового состава, а именно – укреплению командного взаимодействия и совместимости подразделений Национальной полиции. Рассмотрен один из теоретико-методологических подходов к формированию групповой сплоченности, определены методики для оценки индивидуально-типологических и личностных качеств работников полиции в аспекте группового взаимодействия, а также приведены в качестве примера практические упражнения, позволяющие формировать у работников полиции навыки командного взаимодействия в процессе профессиональной подготовки.

Ключевые слова: командное взаимодействие, психологический тренинг, тренинговое упражнение, тимбилдинг.

Paper is devoted to the topical issues of training of police service in terms of psychological readiness to perform professional activities; both theoretical and practical aspects are covered. Given the importance of the subject special attention is paid to one of the priority areas of training personnel, namely – strengthening team interaction and compatibility of the National Police units. One of theoretical and methodological approaches to the formation of group cohesion is considered, methods for evaluating individual typological and personal qualities of the police in terms of group interaction are defined, as well as given as an example of practical exercises that allow you to form police skills of team interaction during training.

Keywords: team interaction, psychological training, training practice, teambuilding.

В умовах, ускладнених впливами емоційних і фізичних стресових факторів, пов'язаних із загостренням криміногенної ситуації, локальними та масштабними

бойовими діями (на кшталт участі в антитерористичній операції на Сході України), стихійними лихами та катастрофами, а також з напруженістю соціально-економічних відносин, масовими заходами, що загрожують груповими порушеннями громадського порядку – успіх залежить головним чином від результативної командної роботи службових колективів. Сама специфіка професійної діяльності працівників поліції полягає в необхідності виконання службових обов'язків при злагодженій командній взаємодії. Взаємна кооперація виявляється, окрім суто професійних завдань працівників поліції, у розрахунку на надійність інших працівників, у переконанні в їхній підтримці, а також конформізму самої правоохоронної системи загалом.

Під час виконання завдань, особливо в екстремальних ситуаціях, працівники поліції мають довіряти один одному власне здоров'я та життя, і від впевненості у професіоналізмі та особистісних (насамперед, моральних) якостей колег залежить, наскільки ефективними будуть їх дії, рішучість прийняття ними оптимальних рішень, їх своєчасна реалізація та очікуване реагування. Відтак, побудова ефективної команди є одним з основних управлінських завдань для керівників підрозділів, психологів, інших працівників, відповідальних за проведення службової підготовки працівників Національної поліції.

Зазначене свідчить про необхідність удосконалення концептуальних і методичних підходів до роботи з особовим складом і, зокрема, активного використання психотехнологій для забезпечення якісної психологічної підготовки персоналу поліції.

Психологічні особливості командної взаємодії найповніше висвітлені в науковій літературі, у зв'язку із дослідженнями сумісності колективів, які довгий час змушені перебувати в замкнутому просторі у складі сформованої групи. Насамперед, це були дослідження на сумісність космонавтів, надалі – підводників, спелеологів, альпіністів тощо. Сьогодні дослідження сумісності членів колективу є актуальним, прикладним та динамічним напрямом психології, який особливо активно розвивається в аспекті спортивних, поліцейських та військових колективів.

У статті запропоновано комплекс простих та дієвих рекомендацій, що сприятиме формуванню результативної, ефективної та цілеспрямованої команди в підрозділах Національної поліції, а також підтримці її морального стану і згуртованості.

Об'єкт дослідження – психологічні технології формування командної взаємодії, предмет – особливості підготовки працівників Національної поліції в аспекті відпрацювання навичок командної взаємодії.

Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтування психологічної сумісності, наведенні психодіагностичного інструментарію для її визначення та переліку простих і дієвих тренінгових вправ для підготовки працівників Національної поліції в аспекті відпрацювання навичок командної взаємодії.

Основними завданнями дослідження вбачаємо надання відповідним фахівцям практичного інструментарію для проведення психотренінгової роботи із зазначеного напрямку.

У процесі професійної діяльності поліцейським необхідно вступати в контакт один з одним для передачі інформації та координації спільних зусиль. Від якості такої координації залежить продуктивність усього підрозділу та особиста безпека окремих працівників поліції. Якість та ефективність такої взаємодії певною мірою є похідною від психологічної сумісності та командної натренованості членів групи. *Психологічна сумісність* – це оптимальне поєднання особистісних якостей

окремих людей: їх темпераментів, поглядів, характерів, культур тощо. Причому психологічно сумісними можуть бути люди як з однаковими, так і з різними (проте вдало доповнюючими одна одну) особистісними якостями. Розглянемо детальніше існуючі психологічні типології.

Найбільш вживаними типологіями індивідуально-психологічних відмінностей в аспекті психологічної сумісності є класифікація за темпераментом, характеристиками потребово-мотиваційної сфери та стильовими особливостями розумової діяльності. Наведемо основні з них.

У західній психології поширена дещо примітивізована базова типологія темпераментів, яка включає 4 типи: *сангвінік*, *меланхолік*, *холерик* і *флегматик*. Остання типологія, хоча і має ряд суттєвих недоліків і методологічних зауважень, водночас дозволяє у спрощеному вигляді підійти до комплектування нарядів, підрозділів, груп, у тому числі в ситуаціях, коли на детальну психологічну діагностику немає достатньо часу.

Відомо, що темперамент відображає тип пристосування людини до навколишнього світу, характер та інтенсивність його реакцій на події, що відбуваються, різний ступінь відкритості для спілкування з товаришами по службі та ін. Сумісність темпераментів особливо важлива в невеликих за чисельністю бойових групах (наряд, екіпаж, група швидкого реагування) і в тому разі, коли вони поповнюються новими людьми, що не мають досвіду інтенсивної соціальної взаємодії. Наслідки несумісності найбільш виразно проявляються саме на початкових етапах становлення колективу (групи), коли відбувається своєрідне психологічне “притирання” працівників, пристосування один до одного, здійснюється розподіл соціальних ролей, позицій і статусів, коли відсутні загальні норми взаємин і санкції за їх порушення [1; 2].

Вважається, що *висока сумісність* характерна для пар, які в психологічному відношенні взаємодоповнюють один одного: “*холерик–флегматик*” і “*сангвінік–меланхолік*”. У цьому разі, наприклад, вибуховість холерика нейтралізується спокоєм флегматика, а знижений фон настрою меланхоліка компенсується життєрадісністю сангвініка.

Середньою сумісністю вирізняються пари:

- “*холерик–меланхолік*” (характерні різкі перепади активності (від активної діяльності до повної пасивності) та емоційна нестабільність);
- “*меланхолік–флегматик*” (спостерігаються відчуженість один від одного і відсутність ініціативи);
- “*флегматик–сангвінік*” (не вистачає взаємного інтересу, розуміння один одного, співчуття і підтримки);
- “*сангвінік–холерик*” (властиве постійне напруження через з’ясування питань про першість і хто має виконувати брудну або важку роботу) [1; 2].

Для наочності сумісність темпераментів можна представити в таблиці 1.

Таблиця 1

Ступені сумісності темпераментів

Темперамент	Низька сумісність	Середня сумісність	Висока сумісність
<i>холерик</i>	меланхолік, холерик	сангвінік	флегматик
<i>сангвінік</i>	флегматик	холерик, сангвінік	меланхолік
<i>меланхолік</i>	холерик	флегматик	сангвінік, меланхолік
<i>флегматик</i>	сангвінік	меланхолік	холерик, флегматик

Низькою сумісністю характеризуються пари з однаковим типом темпераменту. У таких контактних групах постійно відчувається дефіцит в одному випадку спокою (у парі “холерик–холерик”), у другому – взаємної поваги, співчуття і послідовності (у сангвініків), у третьому – бадьорості та активності (у меланхоліків), у четвертому – ініціативи і творчості (у флегматиків).

Більш науково обґрунтованою є класифікація, запропонована групою американських учених під керівництвом Г. Айзенка, що дозволяє класифікувати різні темпераменти людей залежно від двох груп показників: “інтроверсії–екстраверсії” і “емоційної стабільності–нейротизму”.

Екстраверсія означає психологічну орієнтацію людини на зовнішній світ, і поведінково може проявлятися у зосередженні на оточуючих, потребі спілкування з іншими людьми, відкритості і активності; *інтроверсія* – протилежний стиль поведінки та реагування, що передбачає спрямованість уваги особистості на власний світ і інтереси, підвищену рефлексивність, зосередженість на внутрішніх переживаннях у поєднанні із зовнішньою пасивністю, замкнутістю. *Емоційна стабільність* свідчить про стійкість нервової системи, яка проявляється у спокої, високому імунітеті щодо стресів, а *нейротизму* притаманні протилежні якості.

Отже, головною ідеєю сумісності є прагнення врівноважити негативні риси одного темпераменту позитивними рисами іншого: наприклад, песимізм і замкнутість меланхоліка – оптимізмом і товариськістю сангвініка, а легкість зміни настроїв і перебільшень холерика добре доповнюють спокій, логічність і стійка цілеспрямованість флегматика. Екстравертованих працівників доцільно врівноважувати інтровертованими, а емоційно стабільних – тими, що мають високий рівень нейротизму [3].

Водночас, необхідно зауважити, що життєвий досвід дозволяє людині формувати компенсаторні особливості, які дозволяють, спираючись на розвинені в особистості позитивні риси темпераменту, долати негативні. У групі, при взаємодоповненні учасниками один одного, може спостерігатися схожа ситуація. Так, нестриманість холерика, може компенсуватись тактовністю і стриманістю інших учасників, а, наприклад, інертність флегматика компенсується активністю і емоційністю та оптимізмом холерика. Наприклад, при підготовці довідок сангвініки, зазвичай, часто пишуть чернетки скорочено або зовсім не пишуть, холерики нерідко через неуважність роблять елементарні помилки, флегматики можуть не помітити плинність часу і запізнитися із завершенням роботи.

Індивідуально-психологічні та особистісні особливості людини зумовлюють і різний рівень розвитку інтелектуальних здібностей (різних видів та стилів мислення). Особливо яскраво це проявляється стосовно індивідуальних стилів мислення – типових інтелектуальних стратегій (прийомів, навичок і операцій), які працівник використовує в процесі розумової діяльності. Стиль мислення відображається на способах формування завдань професійної діяльності та способах їх вирішення:

- для *синтетичного* стилю характерне переважання логічних операцій синтезу, коли з окремих елементів створюється ціле, що може набувати абсолютно нових якостей (проявлятися по-новому);

- при *ідеалістичному* стилі в процесах мислення домінують потреби, мотиви, цінності;

- при *прагматичному* стилі процеси мислення базуються на безпосередньому особистому досвіді та швидкоплинній ситуації;

- *реалістичний* стиль мислення спирається, насамперед, на емпірику, а не на теорію.

Зазвичай, особистість має декілька домінуючих стилів мислення, які іноді поєднуються (створюючи певний симбіоз), а іноді, навпаки, – конфліктують. Особистість, яка поєднує в собі декілька стилів, як правило, агресивно реагує на осіб, які є носіями того стилю, який їм не притаманний. В цілому, люди зі всіма рівнозначними стилями мислення – більш адаптивні до ситуацій вирішення завдань, проте менш стійкі та передбачувані в думках і діях [4].

Таким чином, психологічна сумісність у групах формується з урахуванням різноманітних індивідуально-типологічних та особистісних психологічних чинників, серед яких виділяємо: темперамент; мотиваційно-потребову сферу та розвиток інтелектуальних здібностей (різних видів та стилей мислення). Водночас додамо, що ступінь психологічної сумісності членів однієї й тієї ж групи може бути різним на різних етапах життєдіяльності колективу і залежатиме від динаміки міжособистісних відносин в групі.

Як діагностичний інструментарій для визначення розглянутих вище, а також інших індивідуально-типологічних та особистісних властивостей особистості в аспекті групової сумісності пропонується використовувати такі методики:

1) опитувальник Міні-Мульт (скорочений варіант MMPI). MMPI (Minnesota Multiphasic Personality Inventory);

2) типологічний опитувальник Майєрс–Бріггс (Myers-Briggs Type Indicator, MBTI);

3) методику діагностики міжособистісних відносин Лірі;

4) тест командних ролей М. Белбіна.

Розглянемо загальні особливості формування командної взаємодії та групової згуртованості для працівників підрозділів поліції. Історично, активне використання та розвиток психологічних технологій при підготовці поліцейських відбувається переважно в західних країнах, зокрема у США, Німеччині, Великобританії, Франції [4; 5]. Особлива увага приділяється моделюванню професійно значимих ситуацій професійної діяльності за допомогою психотренінгових вправ. Філософія підготовки команд для поліцейських підрозділів, наприклад у США, бере початок зі спорту, і тренери вимагають злагодженості дій від учасників та самовіддачі на рівні професійних спортивних команд. Американський підхід ґрунтується на формуванні впевненості команди в тому, що кожен з учасників буде проявляти себе саме таким чином, як від нього очікують інші учасники. Досягнення зазначеного завдання – коли в учасників з'являється впевненість стосовно один одного, може слугувати орієнтиром і одним із перших, базових завдань для тренера, що відповідає за підготовку поліцейських.

Іншим важливим завданням при формуванні групової згуртованості серед працівників поліції є формування глибинного розуміння в кожного з учасників особистої відповідальності за результат діяльності всієї групи та свого безпосереднього вкладу в загальний результат.

Практичне відпрацювання командної взаємодії – це заключний етап, до якого в ході підбору команди враховані всі психологічні та професійні аспекти учасників, проведена відповідна діагностика, визначена мета і завдання групи. Конкретні тренінгові вправи підбираються відповідно до обраної мети та реальних можливостей учасників. Водночас вважається, що на перших етапах підготовки групи моделювати необхідно не антураж або елементи професійної діяльності, а лише окремі аспекти групової взаємодії, що не потребує великих матеріальних і часових затрат на організацію та проведення тренінгу. В цьому випадку сценарії тренінгових вправ також є простими і доступними для самостійної розробки психологом підрозділу.

Наприклад, загальні тренінгові вправи на формування групової згуртованості для поліцейських США виглядають таким чином [5]:

1. Вправа “Життя під напругою” (“LIVE-WIRE EVENT”).

Тренер запрошує групу всередину вузького кабінету, по центру якої зі стелі звисає мотузка. Група має розміститися в кабінеті не торкаючись стін та мотузки. Потім група за командою тренера має вийти з кабінету, не торкаючись мотузки.

Покарання: Якщо хтось із членів команди зачіпає стіну або мотузку, команда має розпочати всю роботу із самого початку.

2. Вправа “Сліпий біг” (“Blindman run”).

Один із учасників із зав’язаними очима готується розігнатися і щосили врізатися у стіну. До споруди – 50 метрів. Решта членів команди шикуються за його спиною і коли він говорить, що він готовий, вони підходять до споруди і ловлять його. При цьому забороняються будь-які комунікації – учасник не має розуміти, де стоїть команда і яка відстань залишилась до стіни.

Якщо бігун сповільнюється до наближення до стіни (огорожі), це вказує на відсутність довіри або впевненості в команді, і вправу необхідно повторити.

Як бачимо, велика увага приділяється саме злагодженій груповій роботі, відпрацюванню дисциплінарних обов’язків кожного з учасників, меж відповідальності – це дозволяє розвивати командний дух. Зауважимо, що дисциплінарні стягнення обговорюються завчасно і всі учасники мають їх розуміти однаково. Наведені вправи, як і багато інших не спеціальних тренінгових вправ, є простими і ефективними, можуть бути використаними в будь-якому підрозділі та з різними категоріями працівників. Водночас їх проведення вважається обов’язковим елементом службової підготовки для поліцейських. На наступних етапах підготовки колективу поліцейських, враховуючи специфічні особливості поставлених перед підрозділом завдань, тренінгові вправи доповнюються і розширюються за рахунок конкретних елементів професійної діяльності.

Таким чином, у статті розглянуті теоретичні та практичні аспекти формування навичок командної взаємодії для працівників поліції. Визначено поняття та сутність психологічної сумісності, розглянуті наявні психологічні типології особистості, що можуть бути використані при формуванні команди.

Як діагностичний інструментарій для визначення індивідуально-типологічних та особистісних властивостей особистості в аспекті групової сумісності пропонується використовувати такі методики: опитувальник Міні-Мульт (скорочений варіант ММРІ); типологічний опитувальник Майєрс–Бріггс (Myers-Briggs Type Indicator, MBTI); методику діагностики міжособистісних відносин Лірі; тест командних ролей М. Белбіна. За можливості й відповідно до мети психологічної експертної оцінки методики можуть бути змінені або доповнені іншими.

Інформативним убачається проведення соціометричних досліджень і ситуаційних ігор, оскільки отримана інформація надає максимально повні та діагностично достовірні дані, які на перших етапах формування колективу дозволяють створити цілісне уявлення щодо розподілу соціальних ролей у групі, поведінки й особистісних особливостей у ситуації, наближеній до реальної, спрогнозувати з великою ймовірністю варіант реагування за певних обставин.

Урахування психологічної сумісності учасників уможливорює використання тренінгових вправ, спрямованих на формування групової згуртованості. Класичний підхід полягає у відпрацюванні загальних і спеціальних елементів групової взаємодії. Останній потребує значного професіоналізму тренера та учасників, матеріальних і часових затрат.

На загальному рівні підбір тренінгових вправ і їх проведення є спрощеними, а вправи – простими і короткими. Це дозволяє їх використовувати в будь-якому підрозділі, не враховуючи специфіку професійної діяльності.

Зауважимо, що психологічне забезпечення діяльності поліції – складний, багаторівневий процес, ефективність і результативність якого природно потребує сучасної науково обґрунтованої бази методів практичної психології. Значне місце серед них, безумовно, належить сучасним психотехнологіям, які без перебільшення залишаються провідним засобом досягнення значних результатів у професійній підготовці особового складу правоохоронних органів провідних країн світу та відіграють ключову роль у системі їхнього психологічного забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Смит М.* Подготовка полицейских в Бельгии / М. Смит // Новые методики подготовки кадров полиции/милиции : материалы международного семинара. – М., 2006. – С. 63–74.
2. *Шушкевич И.Ч.* Система подготовки кадров для правоохранительных органов зарубежных стран (теоретический и организационно-правовой аспекты) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.06 / И.Ч. Шушкевич ; СПбГУ. – СПб., 1998. – С. 17.
3. *Вачков И.В.* Психология тренинговой работы : Содержательные, организационные и методические аспекты ведения тренинговой группы / И.В. Вачков. – М. : Эксмо, 2007. – 416 с.
4. *LaGrange R.L.* Policing American Society / R.L. LaGrange. – Chicago : Nelson-Hall Publishers, 1998. – P. 61.
5. *Kirkpatrick D.L.* Evaluating Training Programs / D.L. Kirkpatrick // American Society for Training and Development. – 1975. – № 2. – P. 25–27.

Отримано 17.02.2017